

HERMANN RÓBERT

HARMINCÖT ÉV MÚLVA

GÖRGEI ARTÚR HONVÉDTÁBORNOK REHABILITÁCIÓS OKMÁNYA,
1884. MÁJUS 30.¹

1884-ben Görgei Artúr, az 1848–1849. évi szabadságharc hadseregének egykori fővezére és a Szemere-kormány hadügyminisztere 66. életévébe lépett. Az év elejétől Tisza Kálmán miniszterelnök jóvoltából a kormány honvéd altábornagyi rangot folyósított neki. Tisza nagy tisztelője volt a tábornoknak: 1850-ben, amikor id. Szász Károly verset írt Görgei védelmében, Tisza egy verses levélben gratulált neki a bátor kiálláshoz.² Tisza testvére, László 1848–49-ben honvédszázados volt a 9. (Miklós) huszárezredben, s az 1848. december 30-i móri ütközetben súlyos sebesültként esett fogságba, de 1849 tavaszán kiszabadult.³

1884 tavaszán Visontai Kovách László volt 1848–49-es honvédszázados, országgyűlési képviselő,⁴ illetve Mikár Zsigmond volt honvéd főhadnagy (saját állítása szerint százados), a Középponti Honvédegyelet jegyzője⁵ mozgalmat indítottak a tábornok rehabilitálása érdekében. Kovách későbbi leírása szerint az eszmecsere fő tárgya az volt, „[...] vajjon a fegyverletétel árulás volt-e, mint azt oly általánosan hangoztatják? És ha az volt, hárítható-e a vád Görgeyre, a magyar szabadságharcnak egyik kimagasló vezérégyéniségére? Mi az ok, hogy ezzel sújtatik?” Az erről folyó vitába egyre újabb és újabb személyek kapcsolódtak be, „s így az eszméket kicserélve, az a meggyőződés érlelődött meg, hogy többen a világosi fegyverletételt árulásnak nem tartják”. Sőt, mások odáig mentek, hogy „[...] abban egyenesen a vas szükség parancsolta feláldozás indokolt tényét, hazafiúi szent kötelességet, a magyar fegyver becsülete megmentését ismerték fel, s megállapodott mindnyája abban, hogy a világosi fegyverletétel nem lehetett hazaárulás; a fővezér pedig, ki a fegyverletételt rendes haditanácsban indítványozta, s annak beleegyezésével végrehajtotta, e tényéért árulási váddal nem sújtható.”

¹ A rehabilitációs mozgalomra ld. KOSÁRY Domokos: *A Görgey-kérdés története*. Budapest, Osiris, 1994. II. k. 55–65.

² SZÁSZ Károly: Tisza Kálmán verse Görgeyről. In: *Emlékek*. H. és é. n. [Budapest, 1926.] 256–259.

³ BONA Gábor: *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban*. Budapest, Heraldika, 2009. II. k. 460.

⁴ Uo. I. k. 591–592.

⁵ BONA Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban*. II. kötet. H-Q. Budapest, Heraldika, 1998. 491.

A résztvevők ezt követően megállapodtak abban, hogy „[...] e megállapodásukat közleni fogják még szélesebb körben honvéd bajtársaikkal, s ha ezek is osztoznak e nézetekben, akkor kötelességönek tartandják a cselekvés terére kilépni, s egy nyilatkozványt szerkeszteni, melyet maguk aláírván, hasonnézetű társaikkal is aláíratják, az így szerkesztett és aláírt nyilatkozványt egy példányban a méltatlanul süjtött vezérnek, Görgei Artúrnak kézbesítik, a másik, szintén eredeti példányt a Nemzeti Múzeumban helyezik el oly célból, hogy az a történelem ítélőszéke elé kerüljön, mint olyan okmány, mely az aláírók független, s minden befolyásolástól ment nézetének kifejezése.”

Kovách szerint a nyilatkozat megfogalmazása közben számos vitás kérdés vetődött fel, s kiderült, hogy „[...] a nyilatkozvány aláírói egyáltalán nem mindenben értenek egyet Görgei Artúrnak, mint vezérnek egész működése méltatásában, sőt, e feletti bírálatuk igen eltérő volt.” Volt, aki a Kossuthal való viszályát róttá szemére; volt, aki azt, hogy miért nem fordult szembe Kossuthal. Volt, aki amiatt tett neki szemrehányást, hogy ha nem értett egyet Buda ostromával, miért követte az erre vonatkozó kormányzati utasítást. Megint más a tábornoktársaival való viszályáért róttá meg. Végül amiatt is hibáztatták, hogy ha nem értett egyet a kormány terveivel, miért nem lépett fel ellenük határozottabban, vagy miért nem vonult vissza „az általa veszélyesnek, tévesztettnek tartott cselekvési térről”?

A szervezőknek azonban sikerült végül közös nevezőre hozni az álláspontokat, ti. még a leghevesebb ellenzők is határozott nemmel válaszoltak arra a kérdésre, hogy „van-e hát a világosi fegyverletétel cselekményében hazaárulás?”, ill. hogy „hazaáruló-e Görgei?”⁶ Annyi bizonyos, hogy az aláírók között ott volt például az a Máriássy János ezredes, aki 1867-ben az 1849. augusztus 2-i debreceni ütközetről folyó hírlapi vitában Görgei ellen foglalt állást, s emlékirataiban is meglehetősen kritikusan nyilatkozott a tábornokról.⁷ Ugyanígy aláírta a nyilatkozatot Baudisz József honvéd alezredes, aki emlékezésében Görgeit tette felelőssé azért, hogy Damjanich feltételek nélkül adta át az aradi várat az oroszoknak.⁸ De az aláírók között találjuk

⁶ VISONTAI KOVÁCH László: A világosi fegyverletétel ügye. *Nemzet*, 1881. november 23. Melléklet.

⁷ MÁRIÁSSY János: A debreczeni csata. *A Hon*, 1867. 264–265. sz. MÁRIÁSSY János: *Visszaemlékezések az 1848–49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra*. S. a. r. SUGÁR István. Budapest, Argumentum, 1999. – *Máriássy János olműtzi visszaemlékezései az 1849 nyári harcokra*. S. a. r. HERMANN Róbert. Budapest, Argumentum, 1999. – Az emlékirat meg nem jelent függelékében külön kritikai szemle alá vette a tábornok ténykedését. MÁRIÁSSY János: *Visszaemlékezéseim az 1848/49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra*. Országos Széchényi Könyvtár Kézirat-tára (továbbiakban OSZKK) Fol. Hung. 3274.

⁸ Kivonatos magyar fordításban közli GÖRGEY István: *1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika*. III. k. Budapest, Franklin, 1888. 655–664.

azt a Szilágyi Sándort, aki 1850-ben még Görgei árulásáról írt cikket a *Magyar Emléklapok* hasábjain,⁹ vagy Kővári/Kőváry Lászlót, aki az Erdély 1848–1849. évi történetéről szóló 1861-ben megjelent összefoglalójában szintén megemlíttette Görgei árulását.¹⁰

Egy későbbi iratjegyzék szerint a nyilatkozat első fogalmazványa május 10-én készült el,¹¹ amelyet május 20-án a sugárúti Leikam vendéglőben tárgyaltak meg.¹² A végső nyilatkozat megfogalmazására pedig nagyjából egyhavi tanácskozást követően, 1884. május 30-án került sor, s ekkor indult meg az aláírások gyűjtése is. Ennek folyamatáról nem sokat tudunk, csupán Petrovay Ákos volt honvédszázados egyik leveléből derül ki, hogy ő maga július 5-én írta alá a nyilatkozatot. Ennek alapján annyit bizonyosan mondhatunk, hogy az övével együtt addig 68 aláírás gyűlt össze.¹³

Vendrei (Aschermann) Ferenc, magyar királyi honvédezeredes, Ballagi Mór, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, dr. Apáthy István, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, dr. Bakody Tivadar egyetemi tanár, dr. Salamon Ferenc egyetemi tanár, dr. Say Móric, a budapesti tankerület királyi főigazgatója, Szijártó Zsigmond, magyar királyi kúriai táblai jegyző, Mikár Zsigmond, illetve más volt 1848–49-es honvédtisztek megkeresték Klapka György honvédtábornokot is, hogy írja alá a nyilatkozatot. Klapka 1884. június 6-án kelt válaszában kijelentette, hogy ő is azon meggyőződésben él, miszerint Görgei nem volt és nem lehetett honáruló, „hogy ő csakis a kényszernek engedve tette le a fegyvert Világosnál”; ugyanakkor leszögezte, hogy „hadászati műveleteire és politikai nézeteire nézve” fenntartja azon nézeteit, amelyeket különféle írásaiban kifejtett.¹⁴

⁹ SZILÁGYI Sándor: Miért tartom Görgeit árulónak? (Válaszul Sz. K. barátomnak.) In: *Magyar Emléklapok*. Szerk. SZILÁGYI Sándor. I. kötet. 56–57.

¹⁰ KŐVÁRI László: *Erdély története 1848–49-ben*. Pest, 1861. Új kiadását ld. KŐVÁRI László: Erdély 1848–1849-ben. S. a. r. SOMOGYI Gréta. Bev. HERMANN Róbert. Jegyz. HERMANN Róbert és SOMOGYI Gréta. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2014.

¹¹ Budapest, 1889. nov. 19. Jegyzék a Harkányi Frigyes, mint Visontai Kovách László hagyatékának kezelője által a Nemzeti Múzeum levéltárában elhelyezett okmányokról, „Könyvtárőr” aláírással. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban MNL, OL), P 296. A Görgey-család levéltára (továbbiakban Görgey-lt.) 37. d. (Az 1884. évi iratok között.)

¹² Görgey tisztázása. *Budapesti Hirlap*, 1884. július 17. 5.

¹³ Petrovay Ákos–Mikár Zsigmond, Budapest, 1884. július 5. MNL, OL, Görgey-lt. 37. d.

¹⁴ Klapka nyilatkozatát ld. MNL, OL, Görgey-lt. 37. d. (2 példányban). Klapka vonatkozó nyilatkozatait ld. különböző emlékirataiban. *Memoiren von Georg KLAPKA April bis Oktober 1849*. Leipzig, Otto Wigand, 1850. – Georg KLAPKA–[Johann CZETZ]: *Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849*. Leipzig, Otto Wigand, 1851. I. k. – KLAPKA György: *Emlékeimből*. S. a. r. KATONA Tamás. Budapest, Szépirodalmi, 1986. – Legrészletesebben ld. KLAPKA tábornok a Kossuth-Görgei ügyről. Correspondance de Pesth. 1881. márc. 5. – Klapka Görgeivel kapcsolatos véleményének változásait összefoglalja LENGYEL Tamás: *Klapka György emlékiratai és emigrációs működése*. Budapest, Egyetemi, 1936.

A mozgalom híre május–június fordulóján már terjedni kezdett. Először a *Hír-csarnok* című nyomatos lap, majd ennek nyomán június 1-jén a *Budapesti Hírlap* számolt be arról, hogy egy akadémikus (akit a lap kérdőjelesen Gyulai Pállal azonosított), pünkösöd táján összehívta „a 48-as intéző férfiakat és honvédtörzstiszteket”, hogy „[...] a szükséges eszmecsere útján megváltoztassák a történelem és közvélemény túlnyomó részének ama felfogását, mintha Görgey áruló lett volna.”¹⁵ A *Budapester Tagblatt* hasábjain Zám-belly Lajos egykori honvédeztárs, 1849 áprilisától júniusáig a VII. hadtest tábornoki főnöke, a végnapokban néhány napig ideiglenes parancsnoka a szállongó sajtóhírekre hivatkozva feltette a kérdést, hogy őt miért nem hívták meg a rehabilitációval kapcsolatos tanácskozásra, és sejtetni engedte, hogy ennek a közte és Görgei között a fegyverletétel előtt lezajlott heves jelenet lehetett az oka.¹⁶ A cikkekre Bakody Tivadar, a rehabilitáció egyik kezdeményezője válaszolt, s Zám-bellyvel kisebb sajtópolémia-ba keveredett.¹⁷ A kossuthiánus függetlenségi párti sajtó legfőbb orgánuma, a *Függetlenség* átvette Zám-belly cikkét, s ugyanebben a számban Kászonyi Dániel, 1848-ban a magyar kormány ügynöke, 1849-ben az Országos Rendőri és Postaosztály (Országos Rendőri Hivatal) biztosa is Görgei rehabilitációja ellen nyilatkozott.¹⁸

Július 15-én a mozgalom tagjai a *Függetlenség* szerkesztőjéhez írott névtelen cikkben fejtegették a rehabilitációs mozgalom indokait. A lap július 16-i számában erre Kászonyi felelt, s cikkében megemlítette, hogy hír szerint eddig negyvenen írták alá a nyilatkozatot. Ettől kezdve a lap folyamatosan és ellenséges hangnemben foglalkozott az ügygel, általában az első oldalon, a *Görgey Arthur rehabilitációjához* című rovatban. (Apróság, de jellemző: a lap hasonló következetességet csak a rendszeres zsidózásban mutatott.) December végéig szinte alig volt olyan lapszám, amely ne közölte volna egy-egy (az esetek többségében névtelen vagy csak monogrammal jelzett) egykori honvéd elítélő nyilatkozatát, valamelyik korábbi Görgei-ellenes em-

¹⁵ Görgey rehabilitálása. *Budapesti Hírlap*, 1884. június 1. 6. A Gyulai kezdeményező szerepével kapcsolatos állítást a lap később helyesbítette. Görgey tisztázása. Uo. 1884. július 17. 5.

¹⁶ Ludwig von ZÁMBELLY Rehabilitirung Görgey's. *Budapester Tagblatt*, 1884. június 5. 4.

¹⁷ Dr. Theodor BAKODY: Zur Rehabilitirung Görgei's. *Budapester Tagblatt*, 1884. június 10. 4. – Ludwig von ZÁMBELLY: Offene Brief an Theodor Bakody. Uo., 1884. június 15. Beilage zu Nr. 45. des Budapester Tagblatts. Kivonatos magyar közlését ld. *Függetlenség*, 1884. június 18. 1. – Ludwig von ZÁMBELLY: Neue Enthüllungen in der Görgei-Frage. *Budapester Tagblatt*, 1884. augusztus 10. 3. – Dr. Theodor von BAKODY: Offener Brief an Oberst Ludwig von Zambelly! Uo., 1884. augusztus 14. 2–4. – Ludwig von ZÁMBELLY: Zur Rehabilitirung Görgei's. Uo., 1884. szeptember 2. Melléklet. – Dr. Theodor von BAKODY: Neue Beiträge zur Geschichte des Freiheitskampfes. Uo., 1884. szeptember 13. Melléklet.

¹⁸ KÁSZONYI Dániel: Görgey Arthur rehabilitációjából [sic!]; ZÁMBELLY Lajos Görgeyről. *Függetlenség*, 1884. jún 18. 1. – Kászonyi még kétszer szólalt meg a vitában, hozzászólásait a lap július 16-i és 20-i száma közölte.

lékirat vagy pamflet egy-egy jól kiválasztott részletét, vagy a honvédegyleteknek a rehabilitációs mozgalmat elítélő nyilatkozatát.

Zámbelly mellett még két magas rangú 1848–49-es katonát sikerült megszólaltatni: augusztus végén Bátori Sulcz Bódog ezredest (a cikk szerint tábornokot), a komáromi várórség hadosztályparancsnokát,¹⁹ október folyamán pedig Krivácsy József ezredest, Komárom, majd a temesvári ostromsereg egykori tüzérparancsnokát.²⁰ Az előbbi értékével kapcsolatban kételyeket ébreszt, hogy a lap szeptember végén nyilatkozatot közölt Bátori Sulcz Bódog honvéd ezredestől, amelyben az nemcsak Görgeit, de melleleg Klapkát is „zavart agyrendszerűnek” nevezte.²¹ Klapka erre szeptember 30-án nyílt levélben fordult Bátori Sulczhoz azzal, hogy az említett cikket aligha írhatta ő, hiszen az annyira híján van minden bajtársiasságnak. Egyben közölte, hogy a fegyverletétel indokoltságát illetően fenntartja véleményét.²² Bátori Sulcz Klapkához intézett válaszlevelében megerősítette Klapkának a szerzőséggel kapcsolatos vélelmét, mondván, hogy ő semmi ilyesmit nem írt, s nem tudja, ki írja a nevében azokat a cikkeket a *Függetlenség*be. Klapka erre helyesbítést kért a *Függetlenségtől*, mire a lap leközölte Bátori Sulcz egy, szeptember 21-én kelt levelét, amelyben az kérte az inkriminált cikk visszaküldését; azaz, a szerkesztőség visszautasította azt a vádat, hogy ők írtak volna Bátori Sulcz nevében.²³

A harmadik magas rangú katona, Teleki Sándor ezredes, az erdélyi hadsereg főinendőansza már a rehabilitációs nyilatkozat közzétételét követően adta közre Görgeit elítélő nyilatkozatát. Az addig megszólalók többsége a főtiszti (hadnagy, főhadnagy, százados) karhoz vagy a közhonvédek közé tartozott.²⁴ A sajtóhadjárat némileg csökkenő intenzitással még 1885 első felében is folyt.

¹⁹ *Függetlenség*, 1884. augusztus 24. No. 234. 1.

²⁰ KRIVÁCSY József: Klapka György tábornok régi bajtársamhoz. *Függetlenség*, 1884. október 24. 1. Krivácsy már három évvel korábban is elítélően nyilatkozott Görgei tevékenységéről: KRIVÁCSY József: *Görgey és Klapka vagy az 1848/9-ki önvédelmi harcz*. Budapest, Schlesinger és Wohlaier nyomdája, 1881.

²¹ Görgey Arthur rehabilitációjához. Báthory Schulcz B. tábornok újabb nyilatkozata. *Függetlenség*, 1884. szept. 2. 1–2. – Bátori Sulcz egy riportban szintén tagadta, hogy az említett cikkeket ő írta volna. KÖRÖSY László: Egy szabasághős estéje. Apróságok Bátori Schulcz Bódog tábornokról. *Budapesti Hirlap*, 1884. október 10. 2–3. – Bátori Sulcz korábbi véleményére ld. EGERVÁRI Ödön: *Bátori Schulcz Bódog emlékiratai az 1848/9-ki szabadságharczból*. Pest, Vodiáner, 1870. 119–124.

²² KLAPKA György: Nyílt levelek. I. Báthory Schulcz Bódog 48-diki honvédezredes, régi bajtársamhoz Esztergomba. *Budapesti Szemle*, 1884. 40. kötet, 331–335.

²³ Mindkét levelet közli: Klapka tábornok és a *Függetlenség*. *Függetlenség*, 1884. október 7. 1.

²⁴ TELEKI Sándor: Nyilatkozat. *Függetlenség*, 1884. november 24. – Teleki korábbi emlékirataiban messze nem volt ilyen elítélő Görgeivel szemben. TELEKI Sándor: *Emlékeim*. Petöfi-Társaság, Budapest, Aigner, é. n. [1879.] I–II. k.; Uő.: *Egyről másról. Újabb emlékeim*. Budapest, Révai, 1882. I–II. k. Újabb kiadását ld. TELEKI Sándor *emlékezései*. S. a. r. GÖRÖG Lívia. Budapest, Szépirodalmi, 1958.

1884. június végén vagy július elején a rehabilitálási mozgalom vezetői megkeresték Ivánka Imre volt honvédezredest, országgyűlési képviselőt, Görgei egykori ezredtársát a 12. (Nádor) huszárezredben. Ivánka július 2-án kelt válaszában kijelentette: „Görgei Artúrnak nincs szüksége rehabilitációra, és így nyilatkozatra sem. Mentül távolabb megyünk az 1848/49. eseményektől, annál inkább kimagaslik két alak; az egyik Kossuth Lajos – bámulatos agitátori tehetségével; a másik Görgei Artúr, a magyar királyság hadvezére.” A továbbiakban kifejtette, hogy ugyan mindkettejük eljárása ellen lehet kifogásokat tenni, „[...] de miután még eddig teljes objektivitással írt mű az 1848/49. eseményekről nem létezik, a részletek most is ösmeretlenek vagy legalább is homályban vannak, csakis az általános impresszió szerint – nem is gondolja – hanem érzi az ember »véleményét«.” Emellett „[...] hiába csimpeszkednek mindkettőjükbe kicsinyek és nagyok; hiába a mázolgatás és mosogatás, – e két férfiú az, aki megörökítette a függetlenségi harcot, és tárta fel a világ előtt: mi erő kifejtésére képes a magyar nemzet.” Ezért ő a nyilatkozatot „sem szükségesnek, sem opportunusnak” nem látja, mert az „csak követ dob a mindinkább simábbá váló közvélemény tükörébe, és azt felkavarván, a tisztázás végbemenetelét hátráltatja”. Emellett azért sem írhatja alá a nyilatkozatot, mert ő maga 1848. október 26-án mint parlamenti fogsága esett, és csak 1850. január 10-én szabadult, így „a legfontosabb események tanúja, részese” nem lehetett. Ivánkából azért kibújt a „szakember”, ugyanis a nyilatkozat további részében mégis értékelte Görgei hadvezéri ténykedését, az oroszok előtti fegyverletételt indokoltnak mondta, s kifejtette, ő maga soha nem tartotta árulónak Görgeit.²⁵

Maga Görgei nemigen foglalkozott a mozgalommal, még ha voltak is olyanok, akik feltételezték, ő volt a kezdeményező. Október 19-én sógornőjéhez, Görgey Istvánné Dedinszky Auréliához írott levelében említette, hogy a nyilatkozat tervezett átadására legkorábban két hét múlva kerülhet sor, mert „[...] még előbb német, francia nyelvre le kell az okmányt fordítani, litografáltatni, a bel- és külföldi lapok számára, melyekben (úgy tervezik), meg fog jelenni.”²⁶

Klapka az egyre erősödő sajtópolemia miatt október 17-én este 7 órára az István főherceg szállodába hívta össze a mozgalom szervezőit. A *Budapesti Hirlap* tudósításai szerint húszan, az eredeti jegyzőkönyv szerint tizenkilencen jelentek meg:

²⁵ Ivánka Imre, Budapest, 1884. júl. 2. MNL, OL, Görgey-lt. 37. d. (2 eredeti példány, illetve Görgey István sk. másolata.) Egy harmadik eredeti példányát ld. Hadtörténelmi Levéltár (továbbiakban HL). VII. Personalia. 36 d. No. 9. A Görgey-család iratai. Görgey István iratai. – Ivánka már a három évvel korábban megjelent emlékiratában is kiállt Görgei mellett: „Ily férfiak nem árulók.” IVÁNKA Imre: *Négy havi szolgálatom a magyar hadseregben 1848 június végétől október végeig*. Budapest, Rudnyánszky, 1881. 53

²⁶ Görgei Artúr–Görgey Istvánné Dedinszky Aurélia, Visegrád, 1884. okt. 19. OSZKK, Levelestár.

Klapka, Vendrei (Aschermann) Ferenc, Visontai Kovách László, Vadnay Károly, Gyulai Pál, Apáthy István, Lumniczer Sándor (a jegyzőkönyvben tévesen Pál), Bakody Tivadar, Tóth János, Ballagi Mór, Huszár István, Sziójártó Zsigmond, Reményi Antal, Opitzky János, Juraszek Ferenc, Rónay János, Tasnády Gyula, Menczel B. Adolf (a jegyzőkönyvben tévesen Montzel) és Leutner (a jegyzőkönyvben tévesen Leitner) Károly. A jelenlévők közül Gyulai Pál volt a „kakukktójás” – ő ugyanis 1848–49-ben nem volt honvédtiszt – viszont Görgeihez személyes barátság fűzte.²⁷

Klapka az ülés megnyitása után előadta, „[...]” hogy miután tapasztalá, miképp a világosi fegyverletételre vonatkozó nyilatkozat sok félreértés- és hírlapi felszólalásra adott alkalmat, ugyanazért kívánatosnak tartja az ügy mielőbbi véglegesítését és a nyilatkozat nyilvánosságra hozatalát. Bátor volt tehát azon honvédbajtársait, akik a világosi fegyverletételre vonatkozó nyilatkozatot vele együtt aláírták, értekezletbe összehívni, hogy a nyilatkozat átadása és közzétételének módozata iránt intézkedjenek.” Az ülés jegyzőjeül Reményi Antalt kérte fel.

Klapka után többen felszólaltak „[...]” azon értelemben, hogy nézetük szerint is legcélszerűbb lett volna a nyilatkozat szövegét azonnal közzétenni, mi ha megtörténik, akkor bizonyára a hírlapi felszólalások egy része elmarad, minthogy mindenki meggyőződhetett volna, miszerint a nyilatkozat nem foglal magában egyebet, mint az azt aláírott honvédtisztek egyéni nézetét a világosi fegyverletételről.”

E felszólalásokat követően az ülés résztvevői egyhangúlag a következő határozatokat hozták:

„[...]” hogy 1-ör a két eredeti példányban kiállított nyilatkozat egyike küldöttségileg lesz Görgei Artúr honvédtábornoknak átadandó, a másik eredeti példány pedig megőrzés végett a ’múzeumban’ tétessék le; -

2-or. A nyilatkozat egy másolata közjegyzőileg fog hitelesített, s az ilyképp hitelesített és elegendő számban sokszorosított másolat egy-egy példánya a nyilatkozatot aláírt honvéd bajtársak mindegyikének adassék át.

3-or. A nyilatkozat az összes budapesti, valamint azon bécsi és külföldi lapoknak is küldessék meg, melyek az ügy folyamáról tudomást vettek, mi végből a nyilatkozat német, francia és angol nyelvre lefordítandó lesz.

Ezen határozatok végrehajtására egy 4 tagú bizottság választott, melynek tagjai Visontai Kovách László, Vendrei (Aschermann) Ferenc ezredes, dr. Bakody Tivadar és Vadnay Károly, kik egyszersmind a nyilatkozatnak Görgei Artúr tábornok kezéhez személyesen való átadására kiküldettek.

²⁷ PAPP Ferenc: *Gyulai Pál. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Vállalata. Uj folyam 1933–1935. cyclus. Bp, 1935. II. k. 71–73.*

Megállapítottán egyszersemind, hogy a végrehajtó bizottság bekövetelvé Mikár Zsigmondtól a nyilatkozat eredeti példányait, valamint az arra vonatkozó összes iratokat, ez utóbbiak közül a fontosabbak ezen jegyzőkönyvvel együtt a múzeumba leteendő nyilatkozati példányhoz lesznek csatolandók.

Végül a végrehajtó bizottság felkérte, hogy a nyilatkozat aláírásának mielőbbi befejezését eszközölje, hogy az pár hét alatt közzétehető legyen.”

Miután az értekezlet befejeződött, a résztvevők „[...] azon kifejezett lelkes óhajjal oszlottak szét, hogy Klapka tábornokot, mint a szabadságharc egyik diadalmas vezérét és tiszta jellemű honfit az Isten bajtársai és a nemzet örömeire még sokáig éltesse.”²⁸

November 1-jén a Brassóban élő földvári Schmidt Albert egykori huszár őrnagy arról írt Görgey Istvánnak, hogy ő maga is örömmel csatlakozik az aláírókhoz, s külön köszönte, hogy róla, az öreg huszárról sem feledkeztek meg. „Az Erdélyben élő bajtársak hollétéről és eszejárásáról biztos tudomással nem bírok, de ha valamelyikről értesülök, tudatni fogom.”²⁹

Ezzel egy időben Liphay Béla báró, volt honvédszázados jelezte Mikár Zsigmondnak, hogy ő maga ugyan soha nem osztotta a Görgei árulásával kapcsolatos nézeteket, s üdvözli az ezek eloszlatását célzó mozgalmat. „Hogy azonban az erre szolgáló nyilatkozatnak hatása legyen, kell, hogy az olyanok által adassék ki, kiknek alkalmuk volt vezér eljárásáról maguknak meggyőződést szerezhetni. Minden másnak az ajánlata gyengítene a nyilatkozat súlyát.” Éppen ezért ő sem érzi magát hivatottnak az okmány aláírására.³⁰

Másoknak más típusú fenntartásaik lehettek. Székely József egykori honvéd tábornoki százados november 12-én este egy társaságban találkozott Görgey Istvánnal. Egykori jó barátok lévén, egymás nyakába borultak, de utána – Székely másnapi levelének tanúsága szerint – „gyöngédtelen” módon, „fennszóval” gondolkozva, „a dolog elevenéig” hatoltak – azaz, alighanem összevitakoztak. Székely másnap levelet írt Görgey Istvánhoz, amelyben az 1849. október 10-én kivégzett Csány László közlekedés- és közmunkaügyi miniszter példájára hivatkozott, akinek gondolkodásmódja – szerinte – nagyon hasonló volt Görgei Artúréhoz, s ezzel kapcsolatban Horatiust idézte: „nil conscire sibi, nulla pallascere culpa” – azaz, „nincs büntudatunk, s nem bánt, sápasztva a vétek”. Majd Csány búcsúlevelét idézte: „[...] a menekülést, mint a többi miniszterek, vagy hogy magamat előljem – gyávaságnak tartottam.” Aztán hozzátette: „Maradjunk kedves Pistám ennél.”³¹

²⁸ MNL, OL, Görgey-lt. 37. d. A sajtótudósítást ld. *Budapesti Hirlap*, 1884. okt. 29. 5.

²⁹ Földvári Schmidt Albert–Görgey István, Brassó, 1884. november 1. MNL, OL, Görgey-lt. 37. d.

³⁰ Liphay Béla–Mikár Zsigmond, hely és dátum nélkül. MNL, OL, Görgey-lt. 37. d.

³¹ Székely József–Görgey István, Budapest, 1884. nov. 13. MNL, OL, Görgey-lt. 37. d.

Klapka november 10-én levelet írt Visontai Kovách Lászlónak, amiben kifejtette: a nyilatkozat fő célja „[...] egy historikus tényt konstatálni, és Görgei Artúrt az áru-
lás súlyos vádjától, mely immár 35 év óta reá nehezedik, egyszer-mindenkorra fel-
menteni.” Ugyanakkor nem lehetett cél „[...] egyúttal a függetlenségi harcunk alatti
összes működését igazolni, mert e tekintetben az aláírók véleményei igen szétágaz-
nának, mi vég nélküli magyarázatokra és discussiókra adna alkalmat.” Ő maga is
azzal a megjegyzéssel írta alá az okmányt, hogy Görgei működésével kapcsolatban
korábbi írásaiban kifejtett véleményét fenntartja. Az elkészült nyilatkozatot utólag
átolvasva figyelt fel egy hiányosságra, amelynek kiegészítése mind saját érdekük,
mind pedig Görgeié. Ha ezt elmulasztják, „[...] nemcsak hogy a támadásoknak a leg-
élesebb fegyvert nyújtanánk, de nézeteink védelmére komoly, alapos védelmére
önmagunkat képtelenné tesszük.”

A Klapka által kifogásolt passzus a következő volt, amelybe a kurzívval jelölt
sorok betoldását javasolta: „Görgei Artúr, bármennyire megfoghatatlannak találta is
a nem eléggé tájékozott vagy félrevezetett közvélemény egyik vagy másik tettét és
annak indokait, kiváltképpen pedig a fegyverletétel cselekvényét, — *bármennyire
sajnosak legyenek is némely politikai és hadászati tévedései*, erkölcsi teljes meggyő-
ződésünk szerint a legsúlyosabb helyzetekben is egyaránt és mindvégig híven, tiszta
szándékkal és becsületesen szolgálta a hazát!”

Miután a mozgalom ellenzőinek „legdühösebb támadásai úgy, mint eddig, ezentúl
is” ellene, Klapka ellen lesznek irányozva, s őt fogják felelőssé tenni az egész moz-
galomért, számít arra, hogy kérése teljesítésével meg fogják könnyíteni nehéz felada-
tának teljesítését.³²

Kovách ezt követően megkereste Klapkát, s arra kérte, álljon el az indítványtól,
miután a nyilatkozatot már több mint kétszázán aláírták, s a módosított szöveghez
az ő jóváhagyásukra is szükség lenne, ami már csak azért sem lehetséges, mert az
aláírók közül néhányan már el is hunytak azóta; s az élők jóváhagyásának megszer-
zése csak lassítaná a ügyet. Klapka erre késznek nyilatkozott, de azt kérte, hogy
azokban a lapokban, ahol a nyilatkozatot közzéteszik, említsék meg, hogy ő továbbra
is fenntartja mindazt, amit Görgei „hadászati műveleteiről, taktikai és stratégiai
szempontokból előző időben nyilvánított”. Kovách ezt elfogadhatónak tartotta, annál
is inkább, mert Klapka már korábban, a nyilatkozat aláírásakor is ebben az értele-
ben nyilatkozott.³³

November 19-én a mozgalom szervezői újabb gyűlést tartottak. Ezen Visontai
Kovách indítványozta, hogy az okmányt november 22-én délben adják át Görgeinek,

³² Klapka György–Visontai Kovách László, Budapest, 1884. november 10. MNL, OL, Görgey-lt. 37. d.

³³ Visontai Kovách László feljegyzése, Budapest, 1884. november 13. MNL, OL, Görgey-lt. 37. d.

s Mikár is legyen jelen az átadáson. Egyben beszámolt arról, hogy eleddig 200 fő írta alá a nyilatkozatot, s Mikár bemutatta a két aláírt példányt. Emellett javasolta, hogy az átadás napján küldjenek közlemény valamennyi budapesti lapnak, arról, hogy a.) az átadás aznap megtörtént; b.) hogy az aláírókon kívül még számosan szándékoznak aláírni az okmányt, ezért a két példányt Görgey István közjegyzőnél teszik le; c.) hogy Klapka György fenntartja továbbra is mindazt, amit korábban Görgei „hadmíveleteinek bírálatakor elmondott”; d.) hogy minden aláíró s minden honvédegyelet kap egy példányt a nyilatkozatból.

Kovách javasolta, hogy intézkedjenek a *Nemzet* című napilapnál, miszerint a rehabilitáció kapcsán írott cikkből és a nyilatkozatból 300 példányt nyomtassanak ki, amelyekből küldeni fognak az aláíróknak, a honvédegyleteknek, valamint az Országos Honvédegyletek Központi Választmánya minden tagjának. Emellett fontos lenne, hogy az egyes lapokban jelenjenek meg cikkek a rehabilitációs nyilatkozatról, ideértve a külföldi lapokat is. A gyűlés feladataként határozta meg a nyilatkozathoz mellékelendő, s az a–d. pontokat tartalmazó kísérőlevél megfogalmazását; emellett beszámolt arról, hogy Klapkának megígérte, miszerint annak kiegészítő nyilatkozata a rehabilitációs okmánnyal együtt fog megjelenni.³⁴

Így is történt. November 23-án a *Nemzet*-ben és más lapokban megjelent a nyilatkozat, összesen 207 aláírással. Ennek szövege a következő volt:

„Nyilatkozvány!

Mi alulírtak, akik a 35 év előtt, a szövetkezett nagyhatalmak túlerejétől legyőzött szabadságharc katonái voltunk, mai napig is azt vagyunk kénytelenek tapasztalni, hogy azon korszak kiválóbb eseményei s az egyes kimagaslóbb egyéneknek azokra gyakorlott befolyása az oknyomozó történetírás által sincsenek még kellőképpen kiderítve, annál inkább a vajmi sok körülmény iránt nem is tájékozott nagyközönség előtt.

Nem vonjuk ugyan kétségbe, hogy a történetírás szintoly magasztos, mint komoly hivatása s az emberi természet fürkésző ösztöne által buzdítva, amit eddig különféle okok miatt nem teljesíthetett: mindazon homályosságokat, melyek szabadságharcunk története felett még borongnak, előbb-utóbb el fogja oszlatni; — és az igazságérzet örökkévaló törvényénél fogva arról is meg vagyunk győződve: hogy ekkor az 1848/9-ben harcra kelt magyar hadseregnek és vezéreinek részrehajlatlan igazságot fog szolgáltatni.

És ezzel kapcsolatban azt is érezzük, hogy a történetírásnak minél megbízhatóbb adatokra van szüksége.

³⁴ Visontai Kovách László feljegyzése, Budapest, 1884. november 13. MNL, OL, Görgey-lt. 37. d.

Ámde, ha tekintjük, hogy napról-napra mennyire ritkultak soraink: azon harcosok sorai, a kik az 1849/9-beli küzdelmeknek különféle helyeken, időszakokban és helyzetekben cselekvő részesei és szemtanúi valának, – ha számba vesszük, mennyire megfogyatkoztunk, – s hogy a még élők hátralevő évei is többé-kevésbé már megszámlálvák: – természetszerűen előreláthatjuk, hogy maholnap alig lesz közülünk egy-egy szétszórta a hazában, aki cselekvő részes voltánál fogva illetékes, sőt véleményünk szerint tán illetékesebb is lehetne az 1848/9-ki események lényegéhez hozzá szólni, mint az, aki azokat tényezőképp át nem élte, a viszonyok láncolatának közvetlen vagy közelebről szemléléséből merített ismeretekkel nem bír és a győző felek kezébe került eredeti hivatalos okiratok hiánya miatt sincs oly helyzetben, hogy kiinduló pontjában helyes s következtetéseiben tévedéstől ment ítéletet hozhasson.

Elérkezettnek látjuk tehát az időt, hogy mielőtt sírba szállanánk, érzelmeink és felfogásunk kinyilatkoztatásával ezennel egy történelmi adatot szolgáltatassunk át az utókornak, – melyben legalább egy férfit írástól lerójuk az igazság adóját s kimondjuk nézetünket azon honvédtársunkra nézve, kinek helyes megítélésétől függ számtalan más történelmi kérdés földeirítése és megérthetése is.

És tesszük ezt most, az évek hosszú sora után, midőn az események és az illető egyéniség fölől való bírálatunkhoz az elfogultság gyanúja sem férhet, – és midőn érett megfontolás után mondhatjuk ki azt, amit ezennel ünnepélyesen ki is nyilatkoztatunk: hogy azon férfiú, aki 1848. évi őstől fogva 1849. augusztus 13-ig a magyar hadseregnek egyik kiváló hadvezére volt, s akit elismert képessége és a hadseregnek véres tusák folyamában növekedett szeretete és bizalma tartott fenn, ismételt félreértések, sőt, belső meghasonlás dacára is mindvégig a hadsereg élén, hogy – mondjuk – Görgei Artúr, bármennyire megfoghatatlannak találta is a nem eléggé tájékozott vagy félrevezetett közvélemény egyik vagy másik tettét és annak indokait, kiváltképpen pedig a fegyverletétel cselekvényét, – erkölcsi teljes meggyőződésünk szerint a legsúlyosabb helyzetekben is egyaránt és mindvégig híven, tiszta szándékkal és becsületesen szolgálta a hazát!

Vegye számba a történetírás ezt is, és mérlegelje azon értéke és súlya szerint, mely ezt az álláspontunkból kifolyó jogosultság és az igazság szerint valósággal megilleti.

Tesszük pedig e nyilvános lépésünket nem csupán az ő érdekében, – noha a humanitási és bajtársi érzület ezt maga is eléggé indokolná egy férfiúval szemben, akinek azon balsors jutott osztályrészül: hogy az események folyamában nagyobb föladat jutott s nehezedett vállaira, mint amelyet az adott erővel végdiadalra vezetni lehetett volna, hogy elvállalta a felelősséget még akkor is, amidőn a válság ideje bekövetkezőn, erre már senki más nem tudott vagy nem bátorkodott vállalkozni; amidőn tehát neki okvetlenül cselekedni kellett és meggyőződése szerint elszántan cselekedett is,

hogy a végzetes balsikerért, valamint az annak nyomán beállott szomorú következményekért is, – ámbár, ha magyar részről hibák történtek, azok többeket terhelhetnek, – a viszonyok látszata az egész felelősség terhét egyedül ő reá hárította a nagyközönség előtt, – és hogy mindezek után azt a maga hibája nélkül, csakis önfeláldozó tette következtében ellene keletkezett ámulási vád súlyát vérző szívvel bár, de férfias megadással már 35 éven át viselni kénytelenítették.

Mi e lépést önmagunkért s azon egykori magyar hadsereg becsülete érdekében is tesszük, melynek megfoglyatkozott képviselői közé tartozunk, melynek dicsőséges napjai Görgei Artúr nevével a legszorosabb összeköttetésben állanak, s melynek történeti jó hírneve soha sem lesz elválasztható az ő és mindazon vezérek hírnevétől, kikhez az mindvégig: a viszonyok hatalma alatti összeroskadásaig teljes bizalommal ragaszkodott

És tesszük e lépést nem kevésbé a magyar népjellem s a nemzet önérzete érdekében is, melyekre nézve – véleményünk szerint – közömbös nem lehet: hogy két szövetkezett nagyhatalmasság roppant túlnyomó hadierőivel szemben becsületesen vívott küzdelem után érte-e a szomorú, de tisztességes bukás, vagy pedig hogy gyáva ámulás szennyezte-e be zászlait; és végre, mert nemzetünk nemes jellemével nem tartjuk összeegyeztethetőnek, hogy egy hű katonáját sírjáig üldözze azon irtózható váddal, mely bebizonyítva nincsen, s mely meggyőződésünk szerint igaztalan.

Megengedjük, hogy azon honárulási vád és monda, mely a megghiúsult, remények s a nemzetünkre mért szörnyű csapások fájdalmas hatásai alatt keletkezett, a katasztrófát követő első időkben, midőn a kétségbeesés nehéz napjaiban általános elcsüggedés veszélye fenyegette a nemzetet, a helyzethez mért drasztikus ellenszerül, s a nép önbizalmának fölélesztésére talán szükséges, és mert a mást okolhatás némi vigaszt szokott a szerencsétlenségben nyújtani, talán hatályos is lehetett.

De ha volt is ennek ily értelemben valami értéke, ha volt is ennek némi része a nemzet önérzetének s a jövőbe vetett bizalmának és reményeinek föltámasztásában vagy ébrentartásában, e vád és monda mindazon szolgálatait annak idején már megtette; most pedig, midőn éppen Görgei Artúrnak hazaszerető lelke sugallatából fakadt azon szavai, melyekkel Aradon 1849. augusztus 11-én kelt, utolsó proklamációjában híveitől búcsút vett, hogy ti. »az igaz ügy örökre veszve nem lehet«,³⁵ hála Istennek, beteltek, azon vád- és mondának ilyennemű létjogosultsága is rég megszűnt; és ma már, visszapillantván az akkori helyzetre és viszonyokra, s higgadtan megfontolva nevezetesen:

³⁵ Közli Kossuth *Lajos és Görgei Artúr levelezése, 1848–1849.* S. a. r. HERMANN Róbert. Budapest, Osiris, 2001. 476–477.

hogy az orosz főerő Görgei Artúrnak aránylag nagyon csekély számú seregét Nagyvárad felől nyomban követte,

hogy az augusztus 9-én, Temesvár környékén vívott csata szerencsétlen kimenetelű volt, s az ottan küzdött magyar hadsereg föloszlott részei kényszerűleg Lugos felé vonulván vissza, az – egy orosz gyaloghadosztállyal is erősített – győzelmes osztrák hadsereg ez oldalon is átkarolta Görgei hadállását, hogy eszerint Görgei Artúr hadserege már ekkor az ellenséges hadak által annyira környezve volt, hogy a harc folytatását siker reményével meg nem kísérthette,

hogy az ország kormányzója Arad várában augusztus 11-én a minisztériummal együtt forma szerint leköszönt, s ezt köztudtul adó hivatalos búcsúkiáltványában maga kimondotta: »hogy a szerencsétlen harcok után, melyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta a nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák orosz nagyhatalmasságok ellen az önvédelem harcát siker reményével folytathassuk«,³⁶

hogy továbbá az orosz főereg előtt végbement fegyverletételt nem a vezér parancsava diktálta; hanem az a Kiss Ernő, Aulich, gróf Leiningen, Poeltenberg, Nagysándor s a többi tábornokok és számos törzstiszt, mind megannyi hősök és derék hazafiak hozzájárulásával megtartott haditanácsban határozottat el, – és

hogy a fegyverletételt maga a Világos alá vonult hadsereg sem ellenezte, hanem azt nyugodt hozzájárulásával lehetővé tette, és példás katonai rendben teljesítvén, ezáltal tényleg helyeselte is, –

nyílt egyenességgel bátran kimondhatjuk: hogy a világosi fegyverletétel oly nagy túlerőkkel szemben nem volt áruulás, nem volt fegyvereinket meggyalázó tény, nem volt a haza elleni bűn, – hanem volt a honfivér további hasztalan ontását megszüntető emberséges és tisztességes befejezése egy azontúl reménytelen, céltalan, s azért tovább nem is indokolható háborúnak.

Ami pedig a fegyverletétel után történt, – amit ezzel kapcsolatban egyfelől az orosz hatalom messzebb kiható számítása mívelt, – másfelől pedig az elkeseredett bosszú cselekedett – s ami mind a két részről a nézetek tévesztése s a nemzeti viszonyok összebonyolítása céljából tétetett, az a győztes felek kénye-kedvétől függött; azért magyar embert felelőssé tenni nem lehet.

Kelt két egyenlő példányban kiállítva Budapesten 1884-ik évi május hó 30-ik napján.³⁷

³⁶ Uo. 475–476.

³⁷ A nyilatkozat két litografált példányát ld. HL VII. Personalia. 36. doboz. No. 9. A Görgey-család iratai. a/10. fasc.; uo. 142. d, No. 53. Asserman (Vendrei) Ferenc iratai.

November 23-án délben a mozgalmat vezető bizottság tagjaiból álló (Visontai Kovách László vezetése alatt Kászonyi József volt huszár ezredes, dr. Bakody Tivadar, Mikár Zsigmond és Vadnay Károly) küldöttség a nyilatkozatot átadta Pulszky Ferencnek, a Nemzeti Múzeum igazgatójának.³⁸ Egyben megkérték Pulszkyt, később pedig Görgeit, hogy „[...] az eredeti nyilatkozványokat még egy évre engedjék át egy közjegyzői hivatalnál letetetni, hogy ott aláírassák azok is, kiknek ezt teljesíteni eddigelő alkalmuk nem volt.” Mind Pulszky, mind Görgei megadta az engedélyt, így a nyilatkozatot Görgei testvéreinek, Istvánnak a közjegyzői irodájában helyezték letétbe. A bizottság egyszersmind letétbe helyezett a múzeumnál több, a nyilatkozatra vonatkozó „s vele egyetértő történelmi fontosságú levelet”, köztük Üchtritz Emil báró, Lipthay Béla báró, Petrovay Ákos, földvári Schmidt Albert, Ivánka Imre és Klapka György tábornok levelét.³⁹

A nyilatkozatot délután fél egykor ugyanez a küldöttség adta át Görgeinek a Régi posta utca 12. szám alatti ház első emeletén lévő lakásán. A küldöttséget vezető Visontai Kovách László a következő szavak mellett adta át a tábornoknak az okmányt:

„Mélyen tisztelt tábornok. Engedd meg, hogy minden szóvirág nélkül, egyszerű szavak kíséretében adjam át neked ezt az okmányt, melyet számos bajtársaink írtak alá, mint olyat, melyben az 1848–49-diki szabadságharcunkban viselt dolgaid és tényeid felett mondják ki rég táplált véleményöket. Jól tudjuk mi azt, hogy nagy számmal vannak bajtársaink közt, kik nincsenek velünk egy véleményen és épp ez oknál fogva tartottuk tovább nem halasztható kötelességünknek azt, hogy e nézetünkkel nyilvánosság elé lépjünk s erről tégedet is értesítsünk. Azt hisszük és reméljük, nincs már távol az idő, melyben többi bajtársaink is a mi véleményünkben fognak osztozni. És hogy e hitünk és reményünk mentül előbb teljesüljön, az hő óhajtasunk és szívünk kívánsága a magyar szabadságharc tisztaságának és a történe-

³⁸ Pulszky 1848 októberéig a bécsi magyar külügyminisztérium államtitkára, november–decemberben az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja volt. 1848–1849 fordulóján – Kossuth és az OHB tudta nélkül – külföldre szökött, s 1849 februárjától előbb Párizsban, majd Londonban képviselte a magyar ügyet. A magyar kormány 1849 májusában tette hivatalossá megbízását. Nevéhez fűződik Kossuthnak a Görgei árulását „meghirdető” 1849. szeptember 12-i vidini levelének publikálása Emlékiratában nem kimondottan kedvezően nyilatkozott Görgeiről. PULSZKY Ferenc: *Életem és korom*. S. a. r. OLVÁNYI Ambrus. Budapest, Szépirodalmi, 1958. I. k. 457–462. (első kiadása uo. 1880–1882.)

³⁹ Ezek a következők: Üchtritz Emil–Nyáry Pál, Gebhartsdorf, 1861. március 14. (1884. október 23-i másolat). – Klapka György, Budapest, 1884. június 6. – Ivánka Imre, Budapest, 1884. július 2. – Petrovay Ákos–Mikár Zsigmond, Budapest, 1884. július 5. – Földvári Schmidt Albert–Mikár Zsigmond, Brassó, 1884. november 1. – Lipthay Béla–Mikár Zsigmond, hely és dátum nélkül. MNL. OL. Görgey-lt. 37. d. Közülük Üchtritz, Klapka és Petrovay nyilatkozatait közli: *Függetlenség*, 1884. december 1. 1.

lem hűségének érdekében. Fogadd, mélyen tisztelt tábornok ez okmányt szívesen, mint mély tiszteletünk bizonyosságát, zálogát.“

Görgei maga is rövid szónoklattal válaszolt:

„Harmincöt éve múlt, tisztelt bajtársak, hogy utolszor találkoztam veletek. Harmincöt éven keresztül erőt merítettem azon meggyőződésből, hogy nekem nem volt szabad válogatni a köteleességekben; hogy ha könnyű szívvel feleltem meg oly köteleességnek, melynek teljesítése dicsőséggel kecsegtetett: akkor nem volt szabad kitérnem az olyan elől sem, melynek megfelelvén, előreláthatólag jó hírnevemet kockáztatom. És ugyanazon harmincöt éven keresztül vigaszt nyújtott lelkemnek a remény, hogy mindazok, kik engem közelebből ismerve hatalmi bukásom előtt tiszteletökre méltónak tartottak, azután sem változtak meg irányomban. Belenyugodtam tehát, hogy a honárulás vádjának súlya alatt majd csak egyedül futom meg mindvégig az életpályát. S e sorsomba annyira belenyugodtam, hogy ha ti, kedves bajtársaim nemmes elhatározástok előtt tanácsomat kéritek, én tétova nélkül azt tanácslom: ne nyilatkozzatok, mert nyilvános föllépétek közvetlenül nem fordít a dolgon. Mivel olyan az ellenem indított közvélemény, mint az egyszeri bűvészinás vízholdó seprői: amely megindítsa a vízholdást, azt a varázsszót elleste volt mestere ajkáról az inasgyerek, de nem bírta azt a másikat, mely – mikor már sok lett a vízből – meg is állítsa a boszorkányságot. És ha idején – úgy szól a mese tovább – haza sem tér a bűvész-mester s a kelletlen mulatságnak legott véget vetve, a sarokba vissza nem parancsolja a találó varázsszóval az oktalan seprőket: előnti a házat a sok víz. De hazatért a mester! És meg fog állíttatni kétségkívül az ellenem indított közvélemény is tévútjában, de nehezen már mai nap és nehezen ti általatok közvetlenül, tisztelt bajtársaim! Ez okból tanácslom vala: ne nyilatkozzatok! Aztán meg szívem sugallata szerint továbbra is megkímélve szerettem volna látni e nyilatkozat aláíróit, megkímélve ama nemtelen bántalmaktól, melyek harmincöt év óta – úgyszólván – mindennapi kenyerem. Azonban ott, e nyilatkozványban, meg van írva, hogy mellettem nyilatkozni ama elszánt férfiak részéről, kik e nyilatkozvány aláírásától vissza nem riadtak, nem csupán bajtársi, sőt főleg hazafi köteleesség, s én örömmel üdvözlöm, mint régi jó ismerőst, e bátorságot, mely hazafi köteleességből síkra száll ott, hol minden egyes védőre ezren támadnak. Örömmel üdvözlöm e bátorságot, mert bármily egyenetlen az egymással szemben álló két tábor számereje s bármily egyenetlenek a fegyverek is, melyekkel egymás ellen küzdenek, itt a meggyőződés, ott a vakhit, itt az adat és érv, ott a mendemonda és képzelődés, itt az egyenesség, ott a görbe út s a fondorlat, itt a szellem, ott a szenvedély, itt a kímélet, ott a féktelenség, a pillanatnyi sikerre nézve bármily egyenetlenek is a mi hátrányunkra a fegyverek: élő hitem mégis, hogy a győzelem, – nem ma, nem is holnap, – de végtére a mienk, a mi táborunké lesz, mert ami jelszavunk ma is ugyanaz, mellyel ezelőtt harminchat évvel harcra keltünk:

a nemzet becsülete, a nemzet méltósága! És most fogadjátok tisztelt bajtársak köszönetemet. Jól esik lelkemnek, sőt mélyen meghat, hogy azt a tiszteletet, azt a szíves indulatot, melyet jobb sorsomban tanúsítottatok irántam, balsorsomban is megőriztetek. Eljárt felettünk az idő, ősz hajjal, kihűlő szívvel állunk sírunk szélén. Ti nem akartatok úgy megválni az élettől, hogy hozzám egy szíves búcsúsót ne intézzetek. Én síromba viszem azt, mint hanyatló életem enyhítő balzsamát.“

A küldöttség nevében Vadnay Károly válaszolt a beszédre:

„Engedje meg, tábornok úr, kifejeznem, hogy mi nagyobb reményt, erősebb hitet táplálunk a nyilatkozat mielőbbi sikerében. Azt hisszük, hogy e sok katonai tekintély, jeles hazafi és tudósok által is, mai pártok különbsége nélkül aláírt és közzéteendő okmányoknak hatása lesz ama társainkra is, kik ma még ellenkező nézetben vannak. Az igazságszereteten kívül épp e hit és remény is ösztönzött bennünket, hogy azt megírjuk, aláírjuk és közzé tegyük. Ami pedig a tábornok úr által említett nemtelen bántalmakat illeti, biztosíthatjuk a tábornok urat, hogy mi azokat szívesen eltűrtük s tűrni fogjuk ezentúl is, megnyugvást találva a tudatban, hogy a szabadságharcnak tisztasága és történelmi és emberi igazság szeretet vezetett mindnyájunkat.“⁴⁰

A nyilatkozat megjelenését követő napokban egyre-másra érkeztek a tábornokhoz a rokonszenv-nyilatkozatok bel- és külföldről is. Az átadást követően még újabb 30 fő csatlakozott az aláírókhoz. Mindez azonban, sajnos, csak a kisebbség hangja volt. A rehabilitációs mozgalommal szemben igen intenzív ellenkampány indult meg, mind a függetlenségi sajtóban, mind a honvédegyetek körében. Ezek jelentős része már a mozgalom időszakában a rehabilitációt elutasító határozatot hozott, s hasonló eredménnyel járt a honvédegyetek országos gyűlése is 1885. március 9-én.⁴¹ Ez azonban már egy másik, szomorú történet.

⁴⁰ Az átadásról beszámol és a beszédek közli *Nemzet*, 1881. november 23. Melléklet.

⁴¹ KOSÁRY, 1994. II. k. 60–62.; FARKAS Katalin: „Régi honvédek” a kiegyezései rendszerben. Az 1848–49-es honvédegyeleti mozgalom története a kiegyezéstől az 1880-as évekig. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2017/4. 1048.